

PŘÍSPĚVEK K PROBLEMATICE ZÁPASU O TEOLOGICKOU ORIENTACI CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ¹

Pavel Marek

„Nás nebude soudit ani Farský, ani Gorazd, ale Bůh...“

1 Úvod

Diecézní shromáždění Církve československé (dále CČS),² konané 28. března 1923 ve velkém zasedacím sále pivovaru v Přerově, není pro českou církevní historiografii neznámou záležitostí. Jednání 107 zástupců moravských náboženských obcí (státně schválených i převážně ještě nekonstituovaných) a 18 duchovních mělo totiž projednat důvody, proč první konsekrovaný biskup církve Matěj Pavlík (Gorazd)³ rezignoval na svou funkci, a rozhodnout o východisku z krize i dalším směřování tohoto církevního společenství.

Zásadní význam sjezdu reflektovali jak současníci, tak také autoři zabývající se problematikou tzv. pravoslavné krize v Církvi československé. Jeden z prvních historiků „náboženské krize“ na počátku existence Československé republiky, profesor olomoucké teologické fakulty František Cínek (1888–1966),⁴ ve svém průkopnickém díle *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*⁵ v souvislosti se svoláním shromáždění píše o kritické

¹ Příspěvek vznikl v rámci specifického výzkumu na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

² Z pravopisného hlediska psaní názvu církve kolísá. Podle starší normy církev československá, v současné době Církve československá (husitská).

³ ŠUVARSKÝ, Jaroslav: *Biskup Gorazd: 1879–1979*. Praha 1979; ALEŠ, Pavel (ed.): *Pastýř a martyr. Sborník vzpomínek, statí a úvah o životě a odkazu sv. biskupa Gorazda k 50. výročí od jeho úmrtí a 5. výročí svatořečení*. Olomouc 1992–1995; TÝŽ (ed.): *Směřování. Texty a dokumenty k 80. výročí od svěcení prvního českého pravoslavného biskupa sv. Gorazda*. Olomouc 2002; MAREK, Pavel: *Kněz reformista. Příklad Matěje Pavlíka-Gorazda*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPILO, Libor (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 378–394.

⁴ ŠKRÁŠEK, Josef: *Dělník na cyrilometodějské lísce: život a dílo preláta ThDr. Františka Cínka*. Olomouc 1996.

⁵ CÍNEK, František: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*. Olomouc 1926.

situaci, která vyžadovala „neodvratně rozhodného počínu“ a o „historickém okamžiku“.⁶ Zdálo se mu, že v Přerově byl učiněn první pokus „rozřešiti vnitřní krizi“ a v církvi otevřít prostor pro činnost pravoslavného směru. Neskončil však úspěšně.⁷ Příímý účastník sjezdu, přední teolog Církve československé Alois Spisar (1874–1955),⁸ v práci *Ideový vývoj církve československé z roku 1946*⁹ reflektoval zejména bouřlivé, neklidné a neukázněné jednání, jež se nakonec změnilo ve vřavu, ale neuniklo mu, že to hlavní, oč přítomným šlo, bylo rozhodnutí, zda církev půjde cestou teologického modernismu,¹⁰ nebo se přikloní k tradicionalismu a přijme pravoslaví. V obdobném duchu vnímá význam shromáždění na Spisarovi závislý německý historik Rudolf Urban (1910–1985).¹¹ Jednání pobouřilo také Konráda Sedláčka (Kuneš Bauer, 1876–1939),¹² jednoho z předních olomouckých laických předáků Církve československé, který schůzi věnoval několik stran v polemicky koncipované a vypjaté proti pravoslaví zaměřené eseji nazvané *Myšlenkové proudy v Československé církvi*;¹³ autor podrobil smýšlení, jednání a směřování biskupa Gorazda zdrcující kritice a plédoval pro modernismus zaštitěný laickou složkou církve. Duchovní CČS Karel Háňavka (1882–?), jehož Gorazd považoval za kněze vhodného pro vedení diecéze v Církvi československé na Moravě, akcentoval biskupovu konstruktivnost při řešení církevní krize a vyzdvihl jeho obětavou práci, jež však nenašla odezvu.¹⁴ Zmínky o shromáždění nacházíme také v literatuře spjaté s pravoslavnou církví. Dotýká se ho samotný biskup Gorazd v práci z roku 1924 *O krizi v církvi československé*, bohužel jen informativně a bez komentáře.¹⁵ Vladimír Grigorič (Vladi-

⁶ Tamtéž, s. 148.

⁷ Tamtéž, s. 154.

⁸ TRTÍK, Zdeněk: *Význam životního díla profesora dr. Aloise Spisara*. Náboženská revue, 20, 1949, č. 3–4, s. 132–137; MAREK, Pavel: *Několik dokumentů k životu a dílu prof. Aloise Spisara*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka 1999. Kroměříž 1999, s. 41–57.

⁹ SPISAR, Alois: *Ideový vývoj církve československé. Nástin*. Praha 1936, s. 203–209.

¹⁰ Současník Karel Háňavka píše o směru „pokrokovém“ nebo „radikálním“. HÁŇAVKA, Karel: *Kterou cestou půjde církev Československá?* Brno 1924, s. 29.

¹¹ URBAN, Rudolf: *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche*. Marburg/Lahn 1973, s. 88–93; Týž: *Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen in der Tschechoslowakei mit besonderer Berücksichtigung der tschechoslowakischer und der orthodoxen Kirche*. Leipzig 1938.

¹² ŠPIČÁK, Jiljí: *Konrád Sedláček – průkopník péče o slabomyslné děti na Moravě a organizační pracovník učitelstva*. Přerov 1973.

¹³ BAUER, Kuneš: *Myšlenkové proudy v Československé církvi*. Olomouc 1924, s. 86–92.

¹⁴ HÁŇAVKA, K.: *c. d.*, s. 28.

¹⁵ PAVLÍK GORAZD: *O krizi v Církvi československé. Otázka pravoslavné církve v Československu*. Praha 1924, s. 26.

mír Gruzín, 1902–1967), autor základní práce o dějinách pravoslavné církve v Československu, je ještě méně sdílný.¹⁶ Zato metropolitní protopresbyter Jaroslav Šuvarský (nar. 1941)¹⁷ v prvním shrnutí života a díla biskupa Gorazda¹⁸ přerovské shromáždění interpretuje jako velké vítězství pravoslavného směru v církvi: delegáti prý přijali Gorazdovu rezoluci a s pozdviženou pravicí, jako by přísahali, opakovali po něm nicejsko-cařihradské vyznání víry – zatímco předák modernistů Farský se svými přívrženci opustil sál...¹⁹

Uvedená literatura nás informuje především o výsledcích diecézního shromáždění. O okolnostech, za nichž byly závěry přijaty, se nic nedovíme, případně jsou podány torzovitě a na základě tendenčních informací pocházejících z církevního tisku. Konstatování o novinách a časopisech jako základním pramenném zdroji autorů se vztahuje na všechny citované práce.²⁰

Při studiu dokumentů pocházejících z provenience olomoucké diecéze Církve československé husitské²¹ se nám dostal do rukou zápis o průběhu inkriminovaného přerovského shromáždění z 28. března 1923. Jedná se o strojopis v rozsahu 54 stran formátu A4,²² který je sice neúplný, chybí mu závěr včetně potvrzení autenticity, domníváme se však, že i přesto se jedná o dokument zásadního významu. Badatelé umožňuje především nahradit to, co ve stávající literatuře postrádá. Evokuje průběh jednání tak, jak se události odvíjely v časovém sledu (což je důležité pro sledování změny postojů přítomných), zachycuje základní myšlenky z projevů obou hlavních protagonistů a mluvčích modernistického a pravoslavného proudu Farského a Pavlíka, a také přibližuje diskusi. Právě její evokací vystupují do popředí tři dimenze zápasu o teologickou orientaci Církve československé. Nejedná se pouze o boj mezi přívrženci a odpůrci teologického modernismu a tradicionalismu,

¹⁶ GRIGORIČ, Vladimír: *Pravoslavná církev v Republice československé*. 2. vyd. Praha 1926, s. 85.

¹⁷ MAREK, Pavel – LUPČO, Martin: *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslavlí v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*. Brno 2012, s. 442.

¹⁸ ŠUVARSKÝ, J.: c. d.

¹⁹ Tamtéž, s. 147–148.

²⁰ Referáty o shromáždění srov. *Urovnáno?* Našinec, 59, 1923, č. 74, 30. 3., s. 3; *K situaci v církvi československé*. Za pravdou, 3, 1923, č. 16, 19. 4., s. 105–107; A. St.: *Diecézní shromáždění v Přerově*. Český zápas, 6, 1923, č. 14, 6. 4., s. 2–3.

²¹ Srov. BALATKOVÁ, Jitka: *Prameny k dějinám Církve československé husitské v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě*. Olomoucký archivní sborník, 2012, č. 10, s. 31–35; Táž: *Archivy Zemské rady starších a Diecézní rady Československé církve (husitské) v Olomouci v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě*. Střední Morava, 2010, 16 (30), s. 145.

²² Zemský archiv Opava (dále ZAO), pobočka Olomouc, fond Církve československá husitská, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923 o 9. hod. 30. m. ve velkém sále akciového pivovaru v Přerově.

ale materiál přesvědčivě vypovídá o teritoriální tenzi mezi Čechami a Moravou jako důsledku rozdílného náboženského vývoje v obou zemích a o střetu mezi duchovními a angažovanými laiky s ambicemi převzít odpovědnost za řízení církve.

Cílem našeho příspěvku je pokusit se o nový výklad událostí spojených s diecézním shromážděním v Přerově, které považujeme za jeden z významných mezníků při řešení pravoslavné krize v Církvi československé, na základě analýzy zmíněného pramene. Přestože zápis pochází ze zdrojů jedné strany sporu a zatím nemáme k dispozici obdobný dokument druhého účastníka, abychom historickou kritikou dospěli k objektivním závěrům, domníváme se, že i za těchto okolností je materiál cenným příspěvkem prohlubujícím naše dosavadní poznání. Metodologicky postupujeme tak, že se cíleně a záměrně držíme formální struktury zápisu a jednotlivé teze konfrontujeme s literaturou a v poznámkovém aparátu upozorňujeme na shody a rozdíly ve výkladu událostí. Naše pojednání má bez ohledu na formální členění v podstatě dvě části – v úvodním textu chceme nastínit hlavní rysy vývoje Církve československé po jejím založení v roce 1920 tak, abychom postihli význam přerovského diecézního shromáždění v širších souvislostech, jádro výkladu je pak věnováno samotné analýze průběhu schůze.

2 Geneze pravoslavné krize v Církvi československé

Církev československá vznikla jako nezamýšlený výsledek reformního hnutí katolického duchovenstva,²³ které se zformovalo těsně po skončení první světové války v průběhu národní revoluce dovršující emancipační vý-

²³ MAREK, Pavel: *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924* (dále jen *České schisma*). Olomouc–Rosice 2000; FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. Brno 2001; LACH, Jiří: *K církevnímu rozkolu v českých zemích 1918–1921*. In: MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice 2000, s. 16–21; DOLEŽAL, Josef: *Český kněz*. Praha 1931; URBAN, Rudolf: *Die slawisch-nationalkirchlichen Bestrebungen in der Tschechoslowakei*. Leipzig 1938; NĚMEC, Ludvík: *The Czechoslovak Heresy and Schisma. The Emergence of a National Czechoslovak Church*. Philadelphia 1975; HUBER, Kurt Augustinus: *Klerusverbände in den böhmischen Ländern. Die tschechischen Priestervereine*. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 11, 1990, s. 7–48; KAŇÁK, Miloslav: *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva. (Dějinná zkratka let 1800–1920)*. Praha 1951; RABAS, Josef: *Die Cyrill- und Method-Idee in den Reformbestrebungen des tschechoslowakischen Klerus*. In: SUTTNER, Ernst Christoph – PATOCK, Coelestin (eds.): *Wegzeichen. Festgabe zum 60 Geburtstag von Prof. Dr. Hermenegild M. Biedermann OSA*. Würzburg 1971, s. 333–347.

voj českého národa založením Československé republiky. Vystoupilo s požadavkem reformy katolické církve, která ji podle názoru organizátorů měla zbavit důsledků tzv. austrokatolicismu, těsné spolupráce „oltáře a trůnu“. Toto úzké propojení církve a státu v habsburské monarchii katolické církvi přinášelo vedle ochrany a kontroly řadu úskalí, zejména brzdilo národní snahy, přispívalo ke zvláštění postojů širokých vrstev obyvatelstva českých zemí vůči katolicismu a napomáhalo procesům sekularizace společnosti. Změny měly vytvořit předpoklady pro novou christianizaci národa, nemyslitelnou bez obrody samotné církve, změny postojů duchovních k pastorační práci a církevní hierarchie vůči kněžstvu. Někteří radikálně naladěni duchovní v průběhu války dospěli k názoru, že situace se natolik vyhroutil, že východiskem z krize nemohou být vnitřní změny v církvi a úprava jejího poměru ke státu, tedy pouhá inovace, ale zásadní řez, přímo vytvoření národní církve jen volně navázané na Řím, neboť velký podíl na zmíněných negativěch měl samotný systém římskokatolické církve řízené z Vatikánu. Tyto ojedinělé názory po vzniku republiky rezonovaly s voláním pokrokářských a socialistických kruhů „Pryč od Říma“.²⁴

Tři čtvrtiny duchovenstva v českých zemích se koncem roku 1918 přihlásily do kněžské organizace oficiálně nazvané Jednota katolického duchovenstva československého v Praze, která převzala úkol připravit reformní program a zajistit jeho realizaci přímým jednáním s papežskou kurií. Na přelomu června a července 1919 delegace Jednoty předložila papeži Benediktu XV. (1854–1922)²⁵ soubor hlavních požadavků reformního hnutí, které se týkaly jmenování nového pražského arcibiskupa, zřízení české autokefální církve řízené patriarchou, zavedení českého jazyka do bohoslužeb a úpravy kněžského celibátu ve smyslu jeho dobrovolnosti. Papežská kurie na ně reagovala poměrně zdrženlivě a představy reformního hnutí o změnách v církvi naplnila pouze z části. Tímto postojem vyvolala v řadách českého duchovenstva velké zklamání. Část kněží podlehla frustraci a ztratila naději, že reformy v církvi, tak jak byly formulovány v programu hnutí,²⁶ mohou být provedeny ve spolupráci s vedením církve, s biskupy, vysokou církevní hierarchií a Vatikánem. V řadách reformního hnutí akceleroval proces názorové

²⁴ KŘEN, Jan: *Náboženská krize popřevratových let 1918–1920*. In: *Náboženství, církev, klerikalismus a naše dějiny*. Praha 1962, s. 110–245; TRAPL, Miloš: *Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“)*. In: KOUCKÁ, Ivana – PAPAJÍK, David (eds.): *Politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918–1938*. Olomouc 2001, s. 13–29.

²⁵ Jeho pontifikát trval v letech 1914–1922.

²⁶ *Obnova církve katolické v Československé republice. Návrh Jednoty československého duchovenstva v Praze*. B. m. (Praha), b. d. (1919).

diferenciace a radikální proud, reprezentovaný platformou Ohnisko²⁷ a jeho nástupnickou strukturou nazvanou Klub reformních kněží, změnil taktiku a chtěl zavést reformy do života církve prostřednictvím tzv. *via facti*.²⁸ Bez ohledu na postoj církevní hierarchie vyzýval kněze k uzavírání sňatků a k bohoslužbám v českém jazyce. Chtěl tím vedení církve postavit před dilema: buď všechny kněze či jejich většinu exkomunikuje a církev bude bez duchovenstva, nebo stav po provedení reforem akceptuje, resp. se s ním smíří. Když však tento kontroverzní nátlakový postup začal v praxi narážet a bylo zřejmé, že je neproduktivní, od listopadu 1919²⁹ se tato frakce orientovala na schisma. Přijala rozhodnutí založit národní církev a na její půdě chtěla program reformního hnutí naplnit.³⁰

Založení Církve československé, ustavené na schůzi části kléru 8. ledna 1920 v Praze, nebylo výsledkem promyšlené a dlouhodobé přípravy.³¹ Jednalo se o revoluční akt, projev vůle malé skupiny radikálně orientované frakce reformního duchovenstva v rozbouřené době poválečné krize, která zasáhla všechny oblasti života společnosti. Proto počáteční fáze její existen-

²⁷ V čele Ohniska stáli po boku B. Zahradníka-Brodského Gustav Adolf Procházka, František Bělář a F. Hanousek. Funkci tajemníka zastával budoucí patriarcha ČČS František Kovář. HRDLÍČKA, Jaroslav: *Život a dílo prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence*. Brno 2007, s. 54.

²⁸ ZAVADIL, Ladislav: *Via facti*. Věstník jednot katolického duchovenstva, 12, 1919, č. 10, říjen, s. 129–131.

²⁹ Usnesení o založení církve bylo přijato na půdě Klubu 27. 11. 1919. Někteří jedinci požadovali po vedení, aby tento krok nejen důkladně zvážilo, ale především dobře připravilo. Jedním z nich byl i M. Pavlík, který byl v té době nemocný a apeloval na vedení obsáhlým dopisem. Požadoval také ideovou přípravu založení církve.

³⁰ MAREK, Pavel: *K problematice církevního rozkolu v Československu v roce 1920*. Český časopis historický, 99, 2001, č. 1, s. 85–120.

³¹ V tomto hodnocení situace se historiografie rozchází. Někteří autoři píší o založení církve jako o vyvrcholení „historického vývoje křesťanství v československém národě“ (srov. např. SPISAR, A.: *c. d.*. Praha 1936, s. 14. – Spisar hovoří o ideové připravenosti církve, k organizační rovině se nevyslovuje; FRÝDL, D.: *c. d.*, s. 143), jiní zdůrazňují faktory, které působily bezprostředně. Samotný K. Farský na schůzi v Přerově podle zápisu prohlásil, že i on sám byl jako účastník schůze 8. 1. 1920 průběhem jednání a jeho vyústěním překvapen. O založení církve se uvažovalo, ale cílevědomá příprava v podstatě neprobíhala. Když shromáždění odhlasovalo její založení a rozešlo se, pražskému jádru Klubu nezbylo nic jiného, než usnesení realizovat. Později Farský úspěšnost tohoto kroku vysvětloval poukazem na vědomí vhodného okamžiku, příhodné situace, která měla přechodný ráz. ZAO, pob. Olomouc, fond Církve československá husitská (dále ČČSH), olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 23; SPISAR, A.: *c. d.*, s. 90; MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. Brno 2005, s. 214–218; FARSKÝ, Karel: *Přelom. Příspěvek k dějinám vzniku církve československé z roku 1918*. Praha, vl. n. 1921.

ce byla poznamenána improvizacemi a chybami, které pramenily z absence jasné koncepce i vůdčí, všeobecně respektované a také charismatické osobnosti, která by dovedla sjednotit názorově pluralitní členskou základnu. Nebyly předchozí zkušenosti jak uvnitř církve, tak na straně státu, který ji měl usměrnit v duchu platné legislativy. Jednalo se o důsledek působení objektivních a subjektivních faktorů, který současníci při pozdější reflexi označili za poměry, které z hlediska usměrnění přesahovaly možnosti jedince.³²

Pokud nebudeme brát v potaz skutečnost, že opravdové nové církevní společenství může vzniknout pouze za určitých specifických podmínek, neboť se svým celkovým charakterem vymyká běžným normám a představám o založení nějaké organizační struktury, zásadní problém, před nějž byli zakladatelé Církve československé postaveni, se jmenoval věrouka. Drtivá část reformně orientovaného kléru chtěla zůstat v římskokatolické církvi, a proto tuto otázku neřešila. Většina účastníků lednové schůze byla přesvědčena o tom, že vzniká nová katolická církev, a připouštěla pouze drobné inovace, korekce a odchylky od věrouky katolické církve v záležitostech, jež považovala za dobou překonané. Pouze malá skupina duchovních disponovala představou, že rozchod s Římem musí být zásadní a důsledný. Nestačí pouze obnova a distance. Je třeba přikročit k vybudování nové církve, která bude svým charakterem korespondovat s moderní dobou 20. století. Musí mít demokratické organizační struktury a věrouku pochopitelnou lidským rozumem a v souladu s vědeckým poznáním a současnou vyspělou evropskou kulturou.

Nepřehledná situace v reformním hnutí způsobila, že CČS vznikla bez jasné věroučné orientace,³³ resp. hlásila se v podstatě nadále ke katolicismu,³⁴

³² Když biskup Gorazd na diecézním shromáždění v Přerově přímo i nepřímo tvrdil, že za přehmaty v počáteční fázi vývoje církve nese odpovědnost především K. Farský, ten reagoval slovy: „Já sám nebyl jsem nikdy zodpovědným činitelem. Poměry byly silnější, než já, a proto nemohu vzít zodpovědnost za všechny ty omyly, kterých jsme se na počátku dopustili.“ Nebyl na nic čas, události šly příliš rychle za sebou. ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 24.

³³ „[...] na schůzi, v níž církev byla prohlášena, nebylo rokováno a debatováno o ideovém programu nové církve. Fakticky nebylo.“ SPISAR, A.: c. d., s. 91. Srov. i s. 92.

³⁴ K. Farský na schůzi 8. ledna 1920 připravil v poznámkách stručný tzv. zatímní řád nové církevní organizace, který lze označit za nástin první představy o církvi. Je v něm stanoveno, že přebírá „zřízení církve římskokatolické, obnovené podle změněných poměrů doby a jejích požadavků“. V svolání církevního výboru je tato teze opakována – přejímá náboženský řád církve římskokatolické „obnovený v duchu demokracie“. Za stěžejní zásadu však prohlašuje „svobodu svědomí a náboženského vyznání“. Za odchylku prohlásil konání bohoslužeb „výhradně jazykem mateřským“ a vedení církve svěří do rukou církevního výboru složeného z duchovních i laiků. CINEK, F.: c. d., s. 28–29.

což však vůdčím osobnostem v církvi a také sympatizantům z řad laické veřejnosti vadilo a považovali to za přechodný stav. Kladli si otázku, proč vlastně nová církev vznikla, když převzala to, s čím dlouhodobě nesouhlasíme. Proto vnitřní poměry v církvi poměrně velmi rychle vyústily ve zformování dvou názorových proudů řešících teologickou budoucnost ČČS.³⁵

První z nich se ztotožnil s názory zpočátku okrajové skupiny modernistů kolem zakladatelské osobnosti církve Karla Farského (1880–1927).³⁶ Chtěl udělat tečku za církevními dějinami a v duchu odkazu katolického modernismu a českých reformačních tradic vystoupil s ambicemi nové formulace křesťanství.³⁷ „Já hluboce pociťuji jako nevyhnutelně potřebné svolati osmý všeobecný sněm,³⁸ který by dal křesťanství našeho věku takové krédo, tj. formuloval takové zásady, které my můžeme bez násilí našemu svědomí a rozumu přijati. Jako Čechové jsme povinni dokončiti osvobození našeho národa, tj. odpoutání jeho ducha a srdce od cizího a nám nepřátelského Říma. V této práci my musíme [se] spolehnout jen na sebe. Jiná církev, cizího nám národa, našich potřeb nezná a nechápe, a proto nám nemůže poskytnouti žádné

³⁵ Vývoj věrouky ČČS(H) v historické retrospektivě sleduje řada autorů, zejména teologů z řad této církve. Srov. např. shrnutí TONZAR, David: *Vznik a vývoj novodobé husitské teologie a Církve československá husitská*. Praha 2002. Tam je i další literatura.

³⁶ KADEŘÁVEK, Václav – TRTÍK, Zdeněk: *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha 1982; KAŇÁK, Miloslav: *Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního čs. patriarchy církve československé*. Praha 1951; POKORNÝ, František (ed.): *Sborník Dra Karla Farského. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele církve československé*. Praha 1928; LAHODNÝ, Stanislav: *Farský a naše dny*. Praha 1955; RUTRLE, Otto – MÁNEK, Jindřich – TRTÍK, Zdeněk: *Patriarcha Dr. K. Farský, novodobý hlasatel Ježíše Krista*. Praha [1954].

³⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 18. – Kritik této vize biskup Gorazd se ptá: „Ale přiznejme si upřímně: stačíme na takový veliký úkol? [...] Máme my v naší církvi takové velikány křesťanského života, duchovní zkušenosti a bohoslovecké zralosti, kteří by se mohli podjati tohoto úkolu o novou formulaci křesťanské myšlenky? Jsme úplně neschopni k tomu, a proto nám nezbyvá, nežli abychom se přiklonili k určitému křesťanskému systému, buď k protestantskému presbyteriálnímu, anebo k pravoslavnému episkopálnímu. Ze stávajících systémů za nejvhodnější pokládám pravoslavi.“

³⁸ Farský navazuje na řadu prvních sedmi koncilů, od prvního nicejského (v roce 325) po druhý nicejský (v roce 787), přičemž tvrdil, že „vrátit se k církvi sedmi obecných koncilů bez všelikých výhrad je věc nejenom pro nás nepřijatelná, ale také neuskutečnitelná“. ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 30. Srov. MEYENDORFF, John: *Co je ekumenický koncil?* In: Teologický sborník, 4, 1997, s. 47–56; DLUGOŠ, František: *Koncily Katolické církvi*. Spišské Podhradie 2005; FARRUGIA, G. Edward: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc 2008, s. 486–487.

vydatné pomoci.³⁹ V počáteční fázi dějin církve tato vize neměla mnoho stoupenců a navzdory všemu v konzervativním kněžském prostředí působila příliš revolučně. Tento stav se však postupně, ale rychle měnil, a už ve druhé polovině roku 1921 a první polovině roku 1922 začal hlavně mezi členy církve v Čechách dominovat a pronikal také do moravských náboženských obcí. Důvody je zřejmě třeba hledat v obtížích, které nastaly v průběhu jednání se srbskou pravoslavnou církví, a hlavně v dobře vedené osobní i tiskové agitaci a propagandě modernistů, pro jejíž recepci byly v zemi vhodné podmínky.

Druhý názorový proud reprezentovali tradicionalisté, kteří sice také vnímali potřebu hlubší náboženské reformy, ale zdálo se jim, že modernisté jdou příliš daleko a pohybují se na hraně protestantismu. Obnovu spojovali s ideou návratu k prvotní církvi. „Jen na tomto starokřesťanském základu můžeme vybudovati církev, která by mohla svým časem vytlačit církev římskou.“⁴⁰ Za svůj nový ideál zvolili pravosláví: „Pravosláví, tj. víra staré nerozdělené církve křesťanské, tj. víra, která byla kdysi společná všem křesťanským národům jak Východu, tak i Západu.“⁴¹ Čtvrt roku po ustavení ČČS navázali první kontakty s představiteli ruské a srbské pravoslavné církve. Viděli v nich možnost zaštitit svou mladou organizaci ideově i materiálně. Počáteční sondážní styky přerostly ve spolupráci se srbskou pravoslavnou církví, jejíž nabídka všestranné pomoci směřovala k překonání vakua a nabízela budoucnost ve společenství pravoslavných církví s perspektivou autokefality. Pravoslavnému proudu tradicionalistů, vedenému Bohumilem Zahradníkem-Brodským (1862–1939),⁴² se v letech 1920–1921 podařilo překonat všechny peripetie jednání se Srby a modernisty do té míry, že druhý sjezd delegátů náboženských obcí (29. srpna 1921) vyhlásil pravosláví za oficiální věrouku ČČS.⁴³

³⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 30–31.

⁴⁰ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 19.

⁴¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923.

⁴² *Bohumil Zahradník-Brodský*. In: MAREK, P. – LUPČO, M.: c. d., s. 445–446; MAREK, P.: *České schisma*, s. 193; *Bohumil Zahradník-Brodský*. In: *Lexikon české literatury*, 4, 2. Praha 2008, s. 1668–1671.

⁴³ Někteří autoři, např. i A. Spisar, jsou v této záležitosti opatrní, správně reflektují názorovou rozpolenost v členské základně a panující zmatek, nicméně je třeba reflektovat rezoluci ÚV ČČS ze 7. 5. 1921, která prohlašuje, že ČČS stojí na půdě sedmi ekumenických sněmů, přijímá nicejsko-cařihradské vyznání víry a srbskou pravoslavnou církev žádá o vysvěcení biskupů. Toto usnesení potvrdil druhý sjezd delegátů náboženských obcí 29. 8. 1921, který navíc poopravil znění prvního článku statutu církve s vypuštěním formulace o svobodě

Zformování dvou názorových proudů ČČS rozštěpilo a mezi jejich stoupenci v letech 1920–1924 probíhal ideový zápas o budoucnost církve. Jeho podstatou byl výběr jedné ze zmíněných alternativ. Měl rozhodnout o tom, která z vizí je pro církev vhodnější; malá část věřících navrhovala kompromis. Tříbení názorů probíhalo v podmínkách malé stability církve a neuvrovnanosti poměrů. Literatura tento střet označuje za „pravoslavnou krizi v Církvi československé“.

3 Cesta k diecéznímu shromáždění v Přerově

V roce 1923 zápas o věroučnou orientaci Církve československé vrcholil. Jasně se ukazovalo, že stav, kdy elity církve mezi sebou ostře polemizují na stránkách církevního i profánního tisku, vydávají agitační brožury protichůdného zaměření a svolávají shromáždění, jejichž průběh a rezoluce diskreditují spolubratry s jiným názorem, je nadále neúnosný, poškozuje celou církev a znemožňuje vyřešení zásadních problémů jejího vnitřního života. Trpělivost docházela nejen kněžím a laikům stojícím v čele náboženských obcí, ale také věřícím, kteří byli dezorientováni a klesali na mysli. Do církve vstupovali s nadějí, že v ní najdou uspokojení duchovních potřeb, a ve skutečnosti prožívali nová traumata.

V srpnu 1921 ČČS přešla do společenství pravoslavných církví. Brzy se však ukázalo, že přijetí pravoslaví umožnil vnitřní převrat ve vedení církve, provedený v září 1920, který vyřadil z rozhodování stoupence modernismu v čele s K. Farským. Ti si sice určité pozice udrželi a také další vyjednávání se srbskou pravoslavnou církví komplikovali, ale tolik sil, aby ovládli sjezd náboženských obcí, který o příklonu k pravoslaví rozhodl, neměli. Delegáti suspendovali platnost článku ústavy o svobodě náboženského vývoje, rozhodli o přijetí episkopálního systému zachovávajícího princip apoštolské posloupnosti v církvi a vytvořili podmínky pro organizaci církve řízenou biskupy konsekrovanými srbskou pravoslavnou církví. Modernisté vše vnímali jako přechodný stav, jako výsledek momentálního poměru sil, a s porážkou, s přijetím pravoslaví, se nesmířili. Naopak se zdá, jako by události následujících týdnů, jimž dominovaly spory o konsekraci biskupů a Pavlíkovo vysvěcení v Bělehradě, opozici orientovanou proti pravoslaví vyburcovaly. Hned na přelomu let 1921/1922 přešla do protiofenzívy, charakterizované nárůstem veřejných polemik K. Farského a biskupa Pavlíka-Gorazda i jejich

náboženského vývoje a přijal episkopální systém. Ústřední archiv a muzeum Církve československé husitské (dále ÚAMCČSH) Praha, Zápisní kniha církevního výboru – zápis ze schůze 7. 5. 1921. Stov. SPISAR, A.: c. d., s. 166–168.

stoupenců. V létě 1922 se situace natolik vyhrotila, že stav můžeme označit za krizový. Situaci destabilizovaly zejména dvě události.

Dne 25. července 1922 proběhl v Pardubicích sjezd delegátů náboženských obcí, který otevřel otázku pravoslavné orientace ČČS a jehož usnesení zvrátilo výsledky pražského sjezdu z 29. srpna 1921. Obnovil platnost článku církevní ústavy o volnosti a svobodě náboženského ideálu, čímž vlastně negoval příklon církve k pravoslaví. Jednalo se o úspěch Farského směru dosažený v podmínkách přechodu většiny náboženských obcí ČČS v Čechách na pozice modernismu a absence biskupa Gorazda na jednání a v diecézi, což mělo fatální důsledky. V době sjezdu zahajoval půlroční misijní cestu do USA, což se ukázalo jako chyba, protože pravoslavný směr ztratil svou vůdčí osobnost, kterou nikdo nenahradil, a otevřel tím prostor pro expanzi modernistů nejen v Čechách, ale i na Moravě. Radikálové situace využili natolik, že Gorazdovi zůstaly věrné pouze některé náboženské obce na Moravě, přičemž jisté skupiny pravoslavně orientovaných věřících krizovou situaci v církvi řešily přechodem do České náboženské obce pravoslavné vedené arcibiskupem Sawatijem.

Druhou událostí, která v létě 1922 napětí panující ve vztazích mezi oběma názorovými proudy v ČČS vystupňovala, bylo vydání učebnice náboženství pro žáky středních škol, tzv. katechismu, jehož autory byli Karel Farský a František Kalous (1881–1965).⁴⁴ Rozsahem velmi úspěšná příručka měla nečekaně velký ohlas díky skutečnosti, že v základních rysech vlastně poprvé formulovala věrouku ČČS v duchu teologického modernismu. Zatímco v kruzích, akceptujících Farského vize, představy a plány, vyvolala téměř nadšení jako další krok vpřed na cestě k moderní církvi 20. století, stoupenci pravoslaví byli poněkud zaskočeni, stejně jako mnozí představitelé křesťanského církevního i laického světa. Vnímali, že autoři přehodnotili řadu základních a zásadních tezí křesťanského kréda, nově je interpretovali a odklonili se od nich. Někteří pozorovatelé došli k názoru, že text, bez ohledu na jeho formální podobu, není náboženským, ale spíše filozoficko-etickým pojednáním, v němž není pro víru místo.⁴⁵ Pravoslavné kruhy v ČČS na vydání katechismu reagovaly ve dvou rovinách. Srbská pravoslavná církev po konfliktu mezi Farským a vladykou Dostitejem (Vasič, 1878–1945)⁴⁶ s ČČS přerušila veškeré styky a distancovala se od ní. Revokovala příslib konsekrovat její biskupy,

⁴⁴ FARSKÝ, Karel – KALOUS, František: *Československý katechismus: učebnice pro mládež i věřící církve československé*. Příbram 1922.

⁴⁵ Kritika katechismu z katolického hlediska srov. CINEK, F.: c. d., s. 109–113, 166–171.

⁴⁶ *Biskup Dositej (Vasič)*. In: MAREK, Pavel – BUREHA, Volodymyr: *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*. Brno 2007, s. 445–447.

což uvnitř českého subjektu posílilo tendenci k převzetí presbyteriálního systému. Frakce pravoslavných dospěla k závěru, že dosavadní soužití obou názorových proudů v jedné církvi v té podobě, jako dosud, je neproduktivní. Samotný biskup Gorazd v soukromí prohlásil: „Pro mne směr vyjádřený v katechismu Farského je nepřijatelný a v takové církvi nebudu ani knězem, ani biskupem.“⁴⁷

Gorazdovo vyjádření poměrně přesvědčivě ukazuje, že se jako vůdčí osobnost pravoslavné frakce v ČČS na přelomu let 1922 a 1923 ocitl na životní křižovatce a událostmi byl postaven před úkol vyřešit nejen svou vlastní budoucnost, ale rozhodnout také o osudu těch lidí, kteří mu věřili a šli za ním. Naléhavost tohoto kroku zvyšovala skutečnost, že po návratu z USA počátkem roku 1923 zjistil, že jeho dosavadní dílo, olomoucká diecéze ČČS je v rozkladu, resp. její řízení přešlo do rukou stoupenců Farského (kteří ho připravili i o noviny *Za pravdou*, jeho soukromé vlastnictví), a v Čechách mu zůstala věrná pouze tzv. pravoslavná opozice, nevelká skupina věřících, která sice náporu modernistů vzdorovala, ale, jak jsme už naznačili, svou budoucnost spatřovala ve spojení s českou pravoslavnou církví vedenou arcibiskupem Sawatijem (1880–1959).⁴⁸ V únoru 1923 Gorazd (Pavlík) na svou pozici biskupa ČČS na Moravě rezignoval.

Životní křižovatka, na níž se biskup Gorazd ocitl, byla málo přehledná, ale současně dostatečně široká. Jak ukázalo zkoumání tohoto problému, ve skrytu před veřejností sondoval realnost osmi cest, jež se mu nabízely. Na tomto místě je nechceme hlouběji rozebírat a spokojíme se pouze s výčtem. Indicie pro úvahy v naznačených směrech existují. 1. Návrat do katolické církve. 2. Fúze s československou církví evangelickou. 3. Spojení se starokatolickou církví. 4. Přejít na pozici anglikánské církve. 5. Vazba na americkou episkopální církev. 6. Spojení s pravoslavnou církví vedenou arcibiskupem Sawatijem. 7. Založení nové, vlastní církve, pravděpodobně pravoslavného vyznání. 8. Setrvání v Církvi československé za nových podmínek.

⁴⁷ ÚAMCČSH Praha, fond Korespondence mezi biskupem Gorazdem-Pavlíkem a Josefem Židkem, bez sig., dopis biskupa Gorazda Židkovi z 1. 12. 1922.

⁴⁸ MAREK, Pavel – BUREHA, Volodymyr – DANILEC, Jurij: *Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. Olomouc 2009.

4 Diecézní shromáždění Církve československé 28. března 1923

Shromáždění olomoucké diecéze Církve československé v Přerově 28. března 1923 je Gorazdovým posledním pokusem o realizaci osmé varianty, setrvání v Církvi československé za přesně stanovených podmínek. Z jeho strany je snahou o kompromis v zájmu udržení organizační jednoty nové církve, která se díky neustálým sporům o teologickou orientaci dostala do fáze stagnace a v očích široké veřejnosti rozměľňovala ideály, kterými zdůvodňovala a zaštiťovala svůj vznik a existenci, a současně úsilím zajistit pro pravoslavnou frakci v církvi prostor pro legální a respektované působení po převratu z 25. července 1922. Už jsme uvedli, že je svolalo vedení diecéze, které s biskupovou rezignací nesouhlasilo. Chtělo však, aby tak zásadní problém posoudilo širší grémium, a rozhodlo, jak s ním naložit. Pražské vedení CČS Gorazdův postup vzalo pouze na vědomí a vše ostatní nechalo na rozhodnutí moravských bratří.

Diecézní shromáždění mělo rysy velké polemiky. Na jedné straně si vyměňovali názory protagonisté tradicionalistického a modernistického směru, na druhé straně zástupci církevních obcí jako jejich stoupenci a odpůrci.⁴⁹ Přes všechnu protichůdnost projevů se diskuse týkala v podstatě dvou navzájem propojených témat. 1. Příčiny Gorazdovy rezignace a nalezení východiska z krize; 2. Přednosti a nedostatky ideových koncepcí modernistů a tradicionalistů.

4.1 Příčiny rezignace biskupa Gorazda na funkci a hledání východiska z krize

V úvodu schůze předsedající Gorazda vyzval, aby vysvětlil pohnutky, které ho přivedly k tak radikálnímu rozhodnutí, jakým byl odchod z čela diecéze. Biskup svůj čin zdůvodnil v obsáhlém vystoupení existencí krize, do níž se CČS dostala díky chybám jejího vedení v dlouhodobém⁵⁰ i krátkodobém

⁴⁹ Stručná rekapitulace vývoje v církvi do přerovského sjezdu oslabuje Spisarovo tvrzení, že delegáti teprve na něm rozpoznali, že Gorazd usiluje o převedení CČS, nebo alespoň Moravy do pravoslaví. Srov. SPISAR, A.: *c. d.*, s. 203.

⁵⁰ Gorazd kritizoval zejména absenci ústavy církve s články o věrouce, mravouce a organizaci. Proto např. diecéze vznikaly až od přelomu let 1922/1923 a církev nemohla dostat od státu finanční prostředky pro duchovní a na svou činnost. Protože sáhla k záboru kostelů, stát ji musel místo pomoci trestat. Začala úřadovat, aniž naplnila literu zákona, čímž se dopustila trestného činu. Farský v replice Gorazdovy poznatky potvrdil, uznal, že počátky CČS provázely zmatky a nejasnosti, ovšem odmítl za ně přijat odpovědnost, neboť zpočátku byl

horizontu. Tvrdil, že on sám ji nezavinil, naopak na nedostatky neustále písemně i ústně upozorňoval a žádal nápravu, ale nic se nedělo. Řekl, že k „pokusnictví, které praktikovalo ústředí“, nemlčel, ale kritizoval důvěrně, tak, aby církev nepoškodil, proto jsou mnozí jeho slovy překvapeni. Poznal, že současný stav v církvi není schopen zvrátit a za těchto okolností nemá jiné východisko, než aby funkci, kterou nechtěl zastávat, složil: „[...] bohužel většina církve jde za tím směrem, který určuje katechismus, a já nemám možnosti, abych na situaci něco změnil. Je to věc v demokratické společnosti samozřejmá, že předák, vidí-li, že většina je jiného názoru nežli on, odchází. Z těchto důvodů odcházím i já.“⁵¹ Poukazoval na to, že do ČČS vstoupil z ideového přesvědčení a náboženského nadšení a jeho rezignace byla výsledkem několik měsíců trvajících úvah. Nedal najevo, že by měl v úmyslu z církve vystoupit, avšak jasně deklaroval, že své názory nebude měnit, a pokud v církvi zůstane, bude pokračovat v tom duchu, jako doposud.

Pokud probereme Gorazdovy kritické připomínky k počáteční fázi vývoje ČČS detailněji, zjistíme, že téměř všechny spojuje myšlenka „ideové neujasněnosti církve“: došel k závěru, že byla založena bez dostatečné přípravy, uspěchaně a diletantsky. Zakladatelé se dopustili fatální chyby tím, že nedefinovali její věrouku. Nestanovili, čemu lidé v církvi budou a nebudou věřit. Podle něj hned na počátku mělo být jasně řečeno, že se církev hlásí k Bibli a stojí na půdě nicejsko-cařihradského vyznání víry. Místo toho byla vypuštěna líbivá a populární hesla o „svobodě svědomí“ a „duchu nynější kultury“, která byla mnohými vyložena jako naprostá věroučná a mravoučná volnost, tj. libovůle výkladu. Přímou řeč: „To jest velmi nebezpečný a osudný omyl.“⁵² [...] Žádná církev nemá tak všeobecného vymezení, tak nepřesného a mlhavého, jako Církev československá.“⁵³ Proto „[...] naše církev od samého počátku byla vnitřně chorobna: myšlenková neujasněnost a rozpultěnost, povrchnost a radikálnost (upřílišněna). To byla osudová chyba, že u nás ty nejvážnější problémy se řešily z lehké ruky namnoze lidmi nepovolanými.“⁵⁴ [...] Církev československá nemá žádných určitých, pevných pozitivních zá-

prý vůdcem církve B. Zahradník-Brodský a on sám se od září 1920 do března 1921 nacházel mimo církevní struktury.

⁵¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 16.

⁵² ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 21.

⁵³ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 6.

⁵⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 17.

sad. Ta mlhavost církvi velice škodí, církev musí mít určité pozitivní zásady, sic jinak bude stále zmítána vnitřními různicemi. Jsem pro reformy, ale jen takové, ve kterých je zcela jasno a ve kterých se cítí všeobecná potřeba. Pro začátek měla se církev omezit na tyto reformy: a) uvedení národního jazyka do bohoslužebné praxe; b) zrušení celibátu duchovních; c) zamítnutí církevního absolutismu. Tyto reformy byly každému jasné, žádoucí a byly snadno uskutečnitelné.⁵⁵ Je jasné, řekl dále, že jsou potřeba i hlubší reformy. Ale takové reformy se mají provádět jen tehdy, když je nutno odstranit vnitřní napětí, aby po reformě nastala úleva. „Ale u nás bylo přímo závodění po reformách. Kdo chce zavádět reformy, musí mít k tomu náležitý rozhled...⁵⁶ [...] U nás se horuje pro reformy, ale když se podíváte po křesťanském světě, zjistíte, že to, o co usilujeme, je již zavedeno v protestantských církvích.⁵⁷ [...] Experimenty, které zavádí naše hnutí k protestantismu, velmi poškozuje je. [...] Chceme-li, aby naše církev konečně počala žít klidným životem náboženským, musíme prohlásit určité věroučné zásady a zanechat nebezpečných pokusů s duší lidu. Chceme-li však, nepřetržité spory, krize a boje, mluve si dál o moderní kultuře, podle které má být vybudováno nové náboženství.“⁵⁸

Podle Gorazdova názoru ideová neujasněnost církve do jejích řad přilákala mnoho lidí bez předchozího prožitku v církvi a zkušeností z práce v církevním prostředí, kteří ji názorově destabilizovali. Vzniklou heterogenitu postojů a návrhů se nepodařilo překonat. Proto je současná krize v církvi zákonitá a pozitivní práce nemožná. Společenství nevychází z otřesů. Je třeba ho stabilizovat.

Gorazd se na diecézní shromáždění dobře připravil. I po taktické stránce. Proto s sebou přivezl také návrh rezoluce, která v případě přijetí mohla být východiskem z krize. Chtěl, aby přítomní o materiálu hlasovali hned po hlavních projevech nejen kvůli úspoře času, protože delegáti z Čech byli závislí na vlakových spojích, ale podle výsledku se chtěl rozhodnout, jak naloží s funkcí biskupa. Většina delegátů, ale i lidé z moravských církevních obcí, na něj totiž naléhali, aby rezignaci odvolal. Důvěru mu projevovali stoupenci pravoslavné orientace církve, zatímco modernisté mlčeli.

⁵⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 17–18.

⁵⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 18.

⁵⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923.

⁵⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 19–20.

Gorazdova rezoluce měla v kontextu diecézního shromáždění klíčový význam. Pro náš účel ji nemusíme citovat celou a zmíníme pouze hlavní body. Hned v úvodu biskupa vyzývala, aby odvolal rezignaci a podílel se na budování národní církve a na náboženské obrodě českého lidu. V dalších částech, které dále parafrázujeme, definovala základní rysy organizace a věrouky církve, po níž autoři toužili. Držíme se biskupského řádu, odmítáme presbyterní systém a uznáváme sedm svátostí, které jsou přijímány všemi apoštolskými církvemi. Chceme církev národně organizovanou s možností uplatnit specifika českého a slovenského kmene, která je součástí všeobecné křesťanské církve. Naším přáním je žít ve společenství s pravoslavnými církvemi se zachováním autonomie, resp. autokefality. S ostatními křesťanskými církvemi budeme spolupracovat, aniž bychom se vzdávali svého církevního svérázu a systému. Postaráme se o to, aby v ČSR vznikla jednotná československá pravoslavná církev. Jsme stoupenci myšlenky o vývoji v křesťanském náboženském životě po ideové, mravní i organizační stránce, avšak musí jít o vývoj, a ne o destrukci křesťanství. Uznáváme svobodu svědomí ve smyslu negace pronásledování pro víru. Pod její rouškou nelze do církve vnášet věroučný zmatek. Uznáváme svobodu vědy. Chceme zůstat členy CČS. Náboženské obce, které přijmou tuto rezoluci, se stávají autonomní celkem v církvi ve věcech věroučných a mravoučných do té doby, než bude krize v církvi vyřešena klidnými prostředky k všeobecné spokojenosti a k záchraně celého díla. Tento autonomní celek bude postupovat ve všech věroučných a mravoučných záležitostech zcela samostatně a nezávisle na pražském ústředí církve. S ním budeme spolupracovat až do vyřešení krize pouze ve věcech organizačního rázu.⁵⁹

Pokud text rezoluce stručně shrneme, reflektoval existenci dvou názorových proudů v církvi a navrhoval jejich přechodné soužití, obrazně řečeno, v podobě jakéhosi dvojdomku, v jehož křídelních traktech budou moci tradicionalisté a modernisté nezávisle a nerušeně rozvíjet svou činnost, zatímco společné ústředí bude řešit pouze vybrané záležitosti organizačního rázu. Tím se podaří udržet jednotu církve, před jejímž rozpadem všichni varovali a z něhož měli velké obavy, a současně přestanou spory a její permanentní destabilizace. Biskup Gorazd zvolil poněkud překvapivou variantu řešení krize s ohledem na celkovou náladu v církvi, kterou podmínil ochotu pokračovat ve výkonu funkce.

⁵⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 38–42; Obsah rezoluce interpretuje A. Spisar v knize *Ideový vývoj*, s. 205–208.

Po přednesení návrhu se rozproudila diskuse, která ve smyslu akceptovatelnosti rezoluce měla poměrně jednoznačný průběh. Pro modernisty byla nepřijatelná z hlediska obsahu i navrhované změny modelu fungování církve. Biskupa s mandátem opřeným o dokument s uvedeným obsahem nechtěli, byť prvoplánově takto svůj postoj neformulovali. Farský byl také proti, avšak „dvojdoměk“ neodmítl, neboť věřil, že soužití obou směrů nakonec vyústí ve vítězství modernistů. Tradicionalisté se sice ztotožnili s ideovým obsahem rezoluce, avšak přáli si krizi vyřešit okamžitě, bez přechodné fáze. Diskusi ovšem současně provázela další nátlak na Gorazda, aby ve funkci setrval v zájmu udržení jednoty církve a zachránil tím celé budované dílo. Jestli biskupa průběh výměny názorů v plénu shromáždění nějak překvapil, nevíme,⁶⁰ ale každopádně ho vyprovokoval k novému zásahu do jednání. Svým stoupencům poděkoval za podporu, ale upozornil je na to, že nikdo z nich nepředložil návrh, jak sladit program obou směrů v církvi, když je protichůdný.⁶¹ Co se v církvi změní, když budu opět biskupem? „Vy nechápete situaci vytvořenou katechismem.“⁶² Nejde o Moravu, nejde o mě, ale jde o celou církev. Z krize se nedostaneme, pokud tu nebude pevný věroučný základ.“ Ten musí, podle Gorazda, „spočívat svými kořeny v historickém křesťanství“.⁶³ Výklad pak zakončil tvrzením: na rezignaci musím trvat. A dodal: „Neberte to tak tragicky. Zvolíte si jiného biskupa a vše půjde ve svých kolejích.“

Zdálo se, že diecézní shromáždění skončí naprostým fiaskem. O Gorazdově rezoluci se nehlasovalo, biskup trval na rezignaci, v diskusi padala poměrně tvrdá slova na adresu ideových odpůrců – a čas značně pokročil, delegáti začali spěchat na vlak. Až v poslední chvíli, dá-li se to tak říci, diecézní shromáždění zachránil Karel Háňavka. Jednalo o duchovního, který dobře vystihl momentální rozpoložení mysli delegátů přejících si udržení jednoty církve. Kromě toho působil v brněnské náboženské obci, která si od sporu v církvi udržovala jistý odstup a snažila se k němu přistupovat s nadhledem. Současně využil skutečnosti, že oba protagonisté církve, Gorazd i Farský, deklarovali dobrou vůli najít východisko z krize. Proto koncipoval a předložil

⁶⁰ Pravděpodobně ne, neboť jak vyplývá z jeho dopisu adresovanému K. Farskému nedlouho po diecézním shromáždění, svému projektu příliš nevěřil, a jak jsme už naznačili, vybíral z více nabízejících se možností. Zkoušel a taktizoval.

⁶¹ Gorazd položil otázku: „Jak se shodneme, když se naše směrnice diametrálně rozcházejí?“ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 50.

⁶² ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923.

⁶³ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923.

novou verzi rezoluce, která se pokusila najít zlatou střední cestu. Chtěl v mezích možností vyjít vstříc oběma směrům v církvi, a proto jim navrhl kompromisní⁶⁴ východisko ze situace.

Také Háňavkovu rezoluci nemusíme reflektovat v detailním znění, postací nám evokace jejích hlavních rysů. Shrnutí základních bodů vyznívá takto: Trváme na platnosti prvního článku ústavy ČČS o svobodě svědomí. Jsme křesťanskou církví a naším cílem je oživit náboženského ducha v československém národě v zájmu povznesení mravnosti. Chceme pracovat s ostatními křesťanskými církvemi, zvláště s církví pravoslavnou. V duchovním spojení s ní chceme pracovat pro vytvoření typu praktického křesťanství, který by se stal mostem k duchovnímu sblížení všeho křesťanstva a lidstva. Náboženské neměnné pravdy chceme podávat způsobem modernímu člověku pochopitelným, přihlížejíce k pozitivním výsledkům vědy. Katechismus vydaný br. Dr. Farským a Kalousem nepokládáme za vhodné východisko našeho náboženského vývoje. O věroučných směrnicích v naší církvi může rozhodovat pouze obecný sněm. Stojíme na bázi sedmi obecných křesťanských sněmů a chceme ji rozvíjet. Důraz klademe především na praktické uskutečňování zásad Kristových, zejména po stránce sociální, nikoliv na dogmatizování, v němž by se upadlo do nedůtklivého neomylnictví. Vyzýváme bratry v Čechách, aby upustili od zlehčování pravoslaví a zachovávali neutralitu. Život sám v budoucnu zkoriguje názory, které vyvěly v prvotním kvasu. V administrativních záležitostech nechť je zachováno vedení všech tří diecézí Ústřední radou v Praze.⁶⁵

Nová rezoluce je opravdu směsicí tezí produkovaných oběma směry a při dobré vůli a v krizové situaci mohla uspokojit všechny. Odmítla Farského a Kalousův katechismus jako věrouku církve, její stanovení přenechala sněmu, hlásila se k pravoslaví a ve věrouce deklarovala možnost dalšího vývoje. Deklarovala jednotu a odmítla „dvojdoměk“. Nakonec tedy nebylo zcela překvapivé, že byla jednomyslně těmi, kteří na shromáždění ještě zůstali, přijata jako základ pro budoucí jednání ve smyslu Spisarových slov: je třeba dohody „ve smyslu náboženství Ježíše Krista“. Oba směry musí slevit. I v prvotní církvi byly spory. Jak se dohodli Pavel s Petrem, ať se dohodnou br. Pavlík s br.

⁶⁴ Spisar kvalitativní charakter usnesení obchází konstatováním, že se jednalo o „rezoluci všeobecnější“. Srov. SPISAR, A.: c. d., s. 205.

⁶⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 51–53.

Farským.⁶⁶ Zavládlo přesvědčení, že „přijátá rezoluce dává bázi, na které lze se domluvit i s těmi, kteří jsou jiného smýšlení.“⁶⁷

Když toto sdělení předsedající Alois Václav Ševčík se zjevnou úlevou předkládal biskupu Gorazdovi s výzvou, aby odvolal svou rezignaci a ujal se opět úřadu, neboť krize je zažehnána, netušil, že ve skutečnosti odstartoval nejbouřlivější část tohoto dramatického jednání. Lavinu emocí spustil samotný Gorazd prohlášením, že své původní rozhodnutí nemůže změnit. Odmítl hledání hybridu pravoslaví a moderního teologického myšlení. Prohlásil, že chce pracovat „v tom směru, který jsem uznal za jediný správný a možný“.⁶⁸ Opět doporučil zvolit biskupem jinou osobu. V sále se strhla doslova vřava, delegáti biskupa obklopili na pódiu, jedni ho přemlouvali, druzí „mu činili vášnivé výtky“. Když se podařilo zjednat v sále ticho, Gorazd prohlásil, že je ochoten rezignaci stáhnout jen v tom případě, bude-li většinou přijata první rezoluce, o níž se nehlasovalo, neboť tato druhá, kompromisní ho „naprosto neuspokojuje“. V místnosti zavládlo opět velké vzrušení. Část delegátů vystupovala proti některým tezím z první rezoluce, jiní poukazovali na skutečnost, že opětovné hlasování poté, co už bylo jednou přijato usnesení, je formálně nesprávné a zbytečné. Nicméně organizátoři vyšli Gorazdovu přání vstříc a přítomní hlasovali znovu. Delegáti odevzdávali hlasy za obce a jmenovitě, takže zápis o shromáždění badateli nabízí cenné údaje a je škoda, že ho nemáme k dispozici celý. Sumář je sestaven z údajů za dvanáct státem uznaných církevních obcí (chybí čísla z jedné obce). Z 18 duchovních rezolucí podpořilo jedenáct,⁶⁹ zbývajících se odchodem ze sálu vyjádření stanoviska vyhnuli. Ze 42 laiků, kteří vydrželi na shromáždění do konce, bylo pro jedenáct, proti pět,⁷⁰ zbývajících předčasně odešli. Až z církevního tisku a z historické literatury se dovídáme, že rezoluce byla přijata a uznána za právoplatnou. Gorazd svou rezignaci na úřad biskupa odvolal.⁷¹

⁶⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 45.

⁶⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 52–53.

⁶⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 53.

⁶⁹ Jen namátkou, ze známějších kněží Alois Václav Ševčík, Karel Hášavka, Jan Diviš, Karel Koudelka, Martin Křeháček, František Šimek.

⁷⁰ Všichni z olomoucké církevní obce – Konrád Sedláček, Augustin Soušek, Čestmír Rubringer, Bohdan Háva a Josef Holešovský.

⁷¹ Dne 29. 3. 1923 Gorazd sdělil své rozhodnutí věřícím prostřednictvím pastýřského listu. Jeho text přetiskuje A. Spisar v práci *Ideový vývoj*, s. 375–377. Gorazd prohlásil, že chce církev

4.2 Ideový zápas tradicionalistů s modernisty

Nakonec přerovské diecézní shromáždění ČČS skončilo podle předpokladů: byla přijata rezoluce naplňující momentální představy a možnosti tradicionalistů jdoucích za biskupem Gorazdem. Většina věřících na Moravě, požadujících církevní reformy, chtěla zůstat přece jen na půdě tradičního křesťanství, toužila po inovacích, odstranění nevyhovujících prvků, ale odmítala experimenty, zejména teologické. Komplikace, které provázely přijetí rezoluce, byly důsledkem poměrně razantního a konfrontačního postupu moravských modernistů, kteří pokračovali v praktikách realizovaných v době Gorazdovy nepřítomnosti v diecézi. V této souvislosti je však nápadné, proč na jeho osobu přímo nezaútočili, proč se nepokusili o dovršení převratu v diecézi a nepředložili vlastní návrh rezoluce, což se přímo nabízelo.

Vysvětlení těchto skutečností nacházíme ve třech oblastech. 1) Biskup Gorazd patřil k zakladatelským osobnostem v ČČS a reprezentovala ho bohatá minulost působení ve sféře spjaté s životem církví. Provázela ho autorita teologa, publicisty a zdatného organizátora. K odstranění charismatické osobnosti takovéto váhy chyběla odvaha, navíc v nepříliš přehledné situaci, kdy bylo složité anticipovat budoucnost. 2) Velkou roli hrála taktika. Farský i Gorazd byly silné osobnosti, které věděly, že se jejich cesty dříve nebo později rozejdou. Záleželo jim však na mase věřících a tak ve skrytu mezi nimi probíhal boj, komu se podaří strhnout za sebou většinu. Farský odolal tlaku modernistů a odmítal frakci tradicionalistů vyloučit z ČČS. Ve skrytu duše věřil, že odejdou z církve sami. Proto doporučoval postupovat nenásilně a takticky vyčkávat na rozuzlení, které se dostaví samo. 3) Modernisté neměli momentálně na Moravě ani na shromáždění většinu, proto by v hlasování o vlastní rezoluci prohráli.

Proto se modernisté za těchto okolností rozhodli pro nepřímý útok na Gorazda a tradicionalisty v podobě ideologické konfrontace. Chtěli poukazy na přednosti teologického modernismu a z něj vyplývající důsledky tradicionalisty oslabit a dokázat, že jejich cesta je slepou ulicí. Pokud vezmeme v úvahu pouze názory a výroky prezentované v diskusi na diecézním shromáždění, které pochopitelně tematicky nevyčerpávají celou škálu jejich představ o moderní církvi 20. století z hlediska hloubky i šíře argumentace, jsou pouze útržky z improvizovaných vystoupení, bez nějakého systému, diskutující se soustředili v podstatě na tři okruhy problémů: a) podoba moderní církve b) modernistická věrouka c) kritika pravoslavlí. Jejich charakteristic-

Kristovu založenou na víře a ne etickou společnost. Chtěl věroučně stát na týchž základech, jako sv. Cyril a Metoděj a národní mučedník Jan Hus.

kým rysem je absence konstruktivního přístupu, řečníci označují to, co nechtějí, ale jejich východiska, čím a jak negované nahradit, zůstávají v obecné rovině. Kartu ideologické konfrontace na schůzi vytáhl sice biskup Gorazd tvrdou kritikou Farského a Kalousova československého katechismu, avšak nelze pochybovat o tom, že by k ní došlo i bez zmíněného podnětu. V této souvislosti musíme upozornit také na skutečnost, že hlavním nositelem konfrontačního tónu na shromáždění byla laická frakce delegátů pocházející v drtivé většině z olomoucké církevní obce. Duchovní se do diskuse takřka nezapojili. Tato skutečnost je důležitá proto, abychom si uvědomili tlaky na vůdčí kruhy kolem K. Farského. Ohledy na názory, pocity a přání lidových vrstev působily zřejmě více, než si dnes dovedeme představit.

Poměrně velmi málo byla diskutujícími rozvíjena a precizována podoba moderní církve 20. století. V případě, že se někdo této otázky dotkl, pak ve smyslu vyjádření – když záležitost zůstane v podobě předkládané traditionalisty, založení nové církve ztratilo smysl. Chtěli tedy novou, resp. jinou církev, než byla římskokatolická. Měla být rozhodně demokratická, ale především s velkým, ne-li rozhodujícím vlivem laiků. Nejhlasitější mluvčí olomoucké frakce modernistů Konrád Sedláček svou představu vyjádřil těmito slovy: „Přiznám se vám, že my laikové, si tak CČS nepředstavovali. My jsme chtěli církev moderní, kde by byl vliv a převahu mělo nikoli duchovenstvo, ale laikové. Je tu snaha o obnovu nadvlády kněží nad námi, laiky. V městě Komenského děje se pokus, aby pod záminkou věrouky kněží dostali nás opět pod svou nadvládu. Jménem laiků ohražuji se co nejdůrazněji proti tomu... [...] My nikdy obnovení kněžské nadvlády v naší církvi nepřipustíme.“⁷² Sedláčkův olomoucký kolega Josef Kořínek se vyjadřoval v podobném duchu: „Duchovní nesmí zapomenout, že my laikové, nechceme být odstrkováni... [...] Naše církev se bude vyvíjet podle toho, na jakém základě ji postavíme. Nechtějme být jen poslušným stádem a nechtějme, aby o všem v církvi rozhodovali jen duchovní. Chceme-li, aby církev nepřestala být demokratickou, nesmíme dopustiti, aby laický živel v ní při rozhodování o věcech zásadních byl potlačen do pozadí.“⁷³

Daleko více delegáty zajímaly záležitosti týkající se věrouky, i když zazněla i tato slova: „My o jakoukoliv věrouku nestojíme, tu ponecháme těm, kteří nemají lepšího na práci. Ať se s ní baví, ať se o to přou, jakou podobu

⁷² ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 37.

⁷³ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 43.

má např. Duch svatý, zdali podobu bílé holubičky, nebo podobu plápolajícího plaménku. Nám stačí Ježíšova mravouka.⁷⁴

Téměř žádný z řečníků nevynechal kritiku dogmat: „Nelze od nás žádati, abychom přijali náboženská dogmata, kterých se držela církev ve čtvrtém století. Naše církev je církev moderní, církev, která prohlásila za základní svou tezi svobodu svědomí...“⁷⁵ [...] Svoboda svědomí se může stát cenným privilegiem ČČS. Umožní každému, aby podle stupně svého vzdělání a své víry mohl přispět k blahu a prohloubení náboženského života celku.⁷⁶ „My, inteligenti, vstoupili jsme do církve [...] hlavně proto, že jsme v ČČS doufali najít takové náboženství, kde se větší důraz klade na mravní život podle učení Kristova, nežli na dogmatické formule.“⁷⁷ Současné však varovali před tím, aby se dogmata stala předmětem jakékoliv diskuse, neboť byli přesvědčeni o tom, že pak jejich snahy ztroskotají.

Prvořadý důraz kladli na vytvoření takové věrouky, která by byla pochoitelná lidským rozumem. Srozumitelně to vyjádřil delegát Boháč ze Strážnice. Četl nicejsko-cařihradské vyznání víry a jeho jednotlivé články ironizoval – narodil se z Panny Marie – „to je zřejmý nesmysl, tomu přece nemohu věřit“ – nebo vstal z mrtvých třetího dne podle Písma, vstoupil na nebesa a sedí na pravici Otce – „to je také celá řada nesmyslů, které také můj zdravý rozum odmítá. [...] Jak chcete nás přinutit, abychom takovéto věci nesmyslné a pro zdravý rozum nepřijatelné věřili? To jsme mohli zůstat v římské církvi. Jestli ČČS teď od nás chce žádati, abychom něco podobného uznali a tomu věřili, pak jednoduše nás oklamala, když nám tvrdila, že chce být církví moderní a pokrokovou.“⁷⁸ Jiný činitel v souvislosti s výukou náboženství se pozastavoval nad tím, že děti slyší, jak „Bůh stvořil svět v sedmi dnech z ničeho a sedmý den že si odpočíval, že první člověk byl udělán z hlíny a jeho žena z žebra a vše ostatní, co jest obsahem židovské Bible, až do těch proroků, z nichž jeden prý na ohnivém voze odjel do nebe...“⁷⁹ A pak položil řečnickou otázku:

⁷⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 49.

⁷⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 42.

⁷⁶ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 45.

⁷⁷ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 43.

⁷⁸ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 49.

⁷⁹ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 36.

„Ptám se vás, je tohle vyučování československému náboženství? Je to zcela totéž, čemu učí římský panáček...“

Za výrazné je možno označit volání pro souladu nové věrouky s vědeckým poznáním. Samotný K. Farský razil heslo: „My máme dnes svobodu vědy, biblické kritiky a těmto přísluší dáti nám takovou věrouku křesťanství, která by byla pro moderního člověka přijatelná.“⁸⁰

Vedle kritiky Bible někteří zpochybňovali také význam prvních sedmi ekumenických sněmů: „Ony sněmy ekumenické, na kterých jsme měli budovat dále a které jsou obsaženy v prvním článku nové ústavy pro ohromnou většinu z nás jsou zcela neznámé. Kdo z vás zná něco bližšího o těchto sněmech? A přece, ony mají být pro nás závazné.“⁸¹ A jiný delegát tvrdil: „Otázky, kterými se obíraly tyto sněmy, nemají pro nás, moderní křesťany, naprosto žádný význam. My žijeme v jiných poměrech, máme jiné zájmy...“⁸² Nám se jedná přece o pojetí křesťanství pro současného vzdělaného člověka, jako se jednalo i tvůrcům kánonů v duchu své doby. Kdybychom naše hnutí navázali na náboženské názory dob minulých, neposloužili bychom k náboženskému obrození současného lidstva.“⁸³

Problematika pravoslavlí zůstala na diecézním shromáždění prvoplánově jakoby v pozadí. Ve skutečnosti však celá diskuse o věrouce byla jednou polemikou s ním a s Gorazdovou tezí, že CČS při modernistické náboženské orientaci ztratí spojení s velkými pravoslavnými církvemi Východu, nesehraje tu dějinnou roli, jež se před ní otevřela, totiž stát se mostem mezi východním a západním křesťanstvím, a nepřispěje k šíření a prohloubení idejí slovanské vzájemnosti. Hlavním kritikem byl pochopitelně K. Farský, nejen z ideových, ale v této časové fázi, jak ukazuje jeho korespondence s Gorazdem, už i z osobních důvodů. Příkrá byla jeho reflexe role srbské pravoslavné církve a vladyky Dositeje v počátcích CČS. Vadilo mu nejen to, že srbská církev zasahovala do vnitřních záležitostí CČS, což dokumentoval na kauze s katechismem, ale kriticky posuzoval celý proces jednání mezi oběma církvemi ústící v transformaci CČS v pravoslavnou. Především se však pokoušel diskreditovat společenské podhoubí, z něhož vyrůstala idea pravoslavného slovanství. „Pravoslavného slovanství a slovanského bratrství

⁸⁰ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 25.

⁸¹ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 24.

⁸² ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 25.

⁸³ ZAO, pobočka Olomouc, fond CČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 27.

jsem neviděl nikde uskutečněné v praxi. [...] Balkán jest nám také poučením, že to pravoslavné bratrství jest pouhou iluzí.⁸⁴ Srbskou pravoslavnou církev viděl jako zralou na zásadní reformu a tvrdá slova padala na účet ruské pravoslavné církve nejen ve smyslu její expanzivnosti, ale také jejího současného žalostného stavu, kdy očekávání jakékoliv pomoci ČČS z její strany – ale i ze strany pravoslavného světa jako celku – je velkou iluzí.⁸⁵

5 Závěry

Předložený příspěvek je sondou do dějin Církve československé (husitské) v první polovině dvacátých let 20. století. Cílem našeho výzkumu bylo zjistit okolnosti a průběh jejího diecézního shromáždění, které proběhlo 28. března 1923 v Přerově. Jednalo se o schůzi delegátů náboženských obcí z Moravy, která zaujímá významné místo v tzv. pravoslavné krizi, kterou tehdy toto nové církevní společenství procházelo. Chtěli jsme prověřit, do jaké míry je literatura věnovaná této záležitosti spolehlivá. Základním materiálem, s nímž jsme pracovali, byl dosud badateli nevyužitý zápis ze zmíněné schůze, který jsme podrobili analýze.

Jaké jsou závěry z našeho výzkumu. V prvé řadě potvrdil některá zjištění předchozích badatelů. Diecézní shromáždění proběhlo v napjaté a dramatické atmosféře a bylo bohaté na zvraty. V církvi panovalo velké vnitřní napětí v důsledku zápasu o její teologickou orientaci a celkové směřování po překonání problémů provázejících její ustavení. Z retrospektivního pohledu šlo o poslední pokus udržet jednotu církve.

Zkoumání problematiky ve světle nových pramenů však současně nabídlo nové poznatky, resp. odlišnou interpretaci místa a významu přerovského diecézního shromáždění v pravoslavné krizi ČČS. Je pravda, že diecézní shromáždění nakonec skončilo úspěchem tradicionalistického Gorazdova směru v církvi, z čehož autoři vyvozovali závěr o otevření prostoru pro možnost rozvoje pravoslaví, prokázali jsme však, že se jednalo o výsledek více než problematický. Přijatá rezoluce navíc platila pouze několik málo dnů, protože ji Ústřední rada ČČS 12. dubna 1923 nejen neakceptovala, ale Gorazda dokonce vyzvala, aby se svou frakcí z církve vystoupil.⁸⁶ Prostor pro možnost

⁸⁴ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 26.

⁸⁵ ZAO, pobočka Olomouc, fond ČČSH, olomoucká diecéze – zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 27.

⁸⁶ CINEK, F.: *c. d.*, s. 154.

působení pravoslavných v ČČS se naopak dále zúžil. Návrh biskupa Gorazda na nový model uspořádání poměrů v církvi nezískal podporu nejen v řadách modernistů, ale ani mezi tradicionalisty.

Domníváme se, že pro formulaci závěrů je nutno zohlednit tři události: přijetí pravoslaví ČČS na sjezdu 29. srpna 1921, kdy se církev oficiálně stala pravoslavnou; sjezd v Pardubicích 25. července 1922 srpnové usnesení z předchozího roku de facto revokoval a akceleroval proces ofenzívy modernistů, kterým se následně podařilo získat stoupence v Čechách a částečně i na Moravě; důsledky vydání Farského a Kalousova katechismu – srbská pravoslavná církev počátkem roku 1923 ukončila podporu ČČS a definitivně odepřela konsekraci jejích dalších biskupů. Vyhodnocení fakt nás vede k závěru, že v době konání diecézního shromáždění v Přerově před modernisty stál úkol dovést ofenzívu a získat na svou stranu zbytek Moravy. Úkolem diecézního shromáždění z hlediska tradicionalistů bylo posoudit současný stav v církvi a rozhodnout o dalším postupu. Moravští modernisté se na schůzi nepokusili vyvolat bojové hlasování, které mohlo rozhodnout, ale zvolili vyčkávací taktiku. Biskup Gorazd se ofenzívu modernistů pokusil zmírnit organizačním modelem v podobě „dvojdomek“, který hodnotíme jako poslední pokus o udržení jednoty ČČS. V okamžiku, kdy jeho návrh nebyl přijat, zvolil jinou alternativu postupu, přestal se vázat na ČČS a začal hledat možnosti sbližení se skupinou pravoslavných kolem arcibiskupa Sawatije. Gorazdovo vystupování na diecézním shromáždění hodnotíme jako výraz taktického hledání optimální varianty z možností, které se mu nabízely. Na schůzi jel s doporučením (příkazem?) srbské pravoslavné církve, aby také on přerušil styky s ČČS a své stoupence převedl do České náboženské obce pravoslavné. Ani po přerovském shromáždění, resp. po výzvě ze strany vedení ČČS, aby ji opustil, neprovedl odluku okamžitě, neboť na jedné straně chtěl získat dostatečný časový prostor pro přípravu věřících na fúzi se Sawatijovou skupinou pravoslavných, a na druhé straně mu záleželo na tom, aby nebylo toto spojení interpretováno jako východisko z nouze, ale aby v ČNOP byl přinejmenším rovnocenným partnerem arcibiskupa Sawatije.

RESUMÉ

PŘÍSPĚVEK K PROBLEMATICE ZÁPASU O TEOLOGICKOU ORIENTACI CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ

Příspěvek je sondou do dějin Církve československé (husitské) ve dvacátých letech 20. století, kdy, krátce po založení, jako produkt reformního hnutí katolického duchovenstva, procházela složitým obdobím hledání věrouky. Katolickou věrouku odmítla jako nevyhovující a odklonila se od Říma. Novou věrouku její zakladatelé nepřipravili. Proto v církvi vznikly dva názorové proudy, skupina tradicionalistů a skupina modernistů, které zápasily o prosazení své teologické vize. Tradicionalisté se přiklonili k pravoslaví, zatímco modernisté chtěli v duchu českých reformačních tradic vytvořit novou racionalistickou ideologii korespondující s vědeckým výkladem světa a hodnotami evropské kultury 20. století. Studie analyzuje výsledky diecézního shromáždění církve, konaného 28. března 1923 v Přerově, na němž došlo k ostré srážce obou ideových směrů v církvi na pozadí řešení problému rezignace biskupa Gorazda. Ten účastníkům předložil vlastní vizi reorganizace církve, zajišťující její jednotnou organizační podobu a soužití obou směrů. Přerovské shromáždění ji sice přijalo, ale pro pražské ústředí církve byla nepřijatelná. Schůze se tak stala posledním a neúspěšným pokusem o kompromis mezi oběma frakcemi v církvi, po němž následoval odchod tradicionalistů z organizace a ČČS se vydala cestou teologického modernismu. Autor se pokusil o novou interpretaci významu přerovského shromáždění v dějinách církve.

Klíčová slova: církev pravoslavná, církev československá, křesťanství, první Československá republika

SUMMARY

THE CONTRIBUTION TO THE STRUGGLE FOR A THEOLOGICAL ORIENTATION OF THE CZECHOSLOVAK CHURCH

The article is a probe into history of the Czechoslovak (Hussite) Church in 1920s, which as a product of a reform movement of the Catholic clergy underwent a complicated development in finding the religious belief soon after its establishment. The Catholic religion was refused as unsatisfactory and the Church diverged from Rome. However, founders did not prepare a new belief that is why the Church divided into two streams, a group of traditionalists and a group of modernists, who struggled for enforcing their theological visions. While traditionalists inclined towards the Orthodox, modernists preferred to build a new rational ideology corresponding with the scientific interpretation of the world and values of the 20th century European culture in the spirit of Czech reform traditions. The study analyses results of the diocesan meeting in Přerov on 28 March 1923, where a sharp conflict of both ideological movements in the Church took place on the background of the solution of the Bishop Gorazd's resignation. He introduced participants his own vision of the Church reorganisation ensuring its unified form and coexistence of both streams. Although the meeting in Přerov accepted that, the ecclesiastical head office in Prague did not. Thus, the meeting became the last and unsuccessful attempt for a compromise between both fractions in the Church, which was followed by traditionalists' leaving the organisation and the Czechoslovak Church began the way of the theological modernism. The author attempted on a new interpretation of the Přerov meeting's significance in ecclesiastical history.

Keywords: Orthodox Church, Czechoslovak Church, Christianity, first Czechoslovak Republic

Translated by Mgr. Hana Ferencová

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
e-mail: pavel.marek@upol.cz